

สรุปและเสนอแนะ

พุทธศาสนิกชนไทยรู้จักเรื่องเวสสันดรชาดก พร้อมกับกรับนับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ เมื่อภิกษุสงฆ์ส่งสอนธรรมะ ก็ยกนิทานชาดกขึ้นประกอบหัวข้อธรรมะ เช่นเดียวกับพุทธวิธีในสมัยพุทธกาล นิทานชาดกจึงมีมากมาย ภิกษุชาวลังกาได้รวบรวมไว้ประมาณ 550 เรื่อง เรื่องมหาเวสสันดรชาดกจัดเป็นเรื่องสุดท้ายในมหานิบาต ถือกันว่าเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนจะจุติและมาเป็นพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาเป็นลำดับ พระบารมีของพระองค์มี 10 ประการ ไท้ทรงแสดงไว้ในจรียาปิฎก เวสสันดรจรียา เป็นเรื่องหนึ่งที่แสดงทานอุปบารมี คนไทยนิยมนับถือว่าเรื่องเวสสันดรชาดก เป็น "มหาชาติ" ประกอบกับความเชื่อเรื่องปญฺจอันตรธานบ้าง เรื่องพระมาลัยบอกชาวบ้าน จึงเกิดศรัทธาจัดเป็นประเพณีเทศน์มหาชาติสืบต่อมา

มหาชาติในระยะที่เริ่มฟังกันคงเป็นกาดภาษาบาลีถึงพื้นคาถา ทำให้ฟังไม่เข้าใจ จึงเกิดการถ่ายทอดเรื่องเป็นภาษาไทย หลักฐานที่เหลือมาจนถึงปัจจุบันนี้พบว่า มหาชาติคำหลวง นับว่าเป็นมหาชาติแปลเล่มแรกในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ แต่มหาชาติคำหลวงประกอบด้วยคาถาบาลีสลับภาษาไทยแปล ภาษาบาลีจึงปรากฏอยู่มากมายตลอดเรื่อง เป็นเหตุให้ไม่สะดวกที่จะฟังเนื้อเรื่องภาษาไทย ต่อมาสมัยพระเจ้าทรงธรรมมีการแต่ง กาพย์มหาชาติอีก ทักคาถาบาลีออกเหลือไว้เพียงเล็กน้อย ขยายความภาษาไทยให้ยาวขึ้น ทำให้กาพย์มหาชาติซึ่งแต่งเป็นรายยาวมีความยาวมากจนเทศน์จบในวันเดียวไม่ได้ ต่อมาผู้แต่งรายยาวมหาชาติกลอนเทศน์ขึ้นอีกเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของฉบับก่อน ๆ และแต่งกันเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ก่อนต้น หลายสำนวน ฉบับที่กระทรวงศึกษาธิการคัดเลือกไว้ 6 สำนวน เรียกชื่อว่า รายยาวมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมีลีลาการประพันธ์ที่ประณีตเป็นวรรณศิลป์ ประกอบด้วยอรรถรสทางวรรณคดีอย่างครบถ้วน

รายยาวมหาเวสสันดรชาดกไม่เพียงแต่ให้รสไพเราะทางวรรณศิลป์เท่านั้น ถึงแม้ว่าเนื้อเรื่องเดิมจะมาจากชาดกทางพุทธศาสนา แต่จากการวิเคราะห์ก็ได้พบว่า มีลักษณะสังคมและวัฒนธรรมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะวัฒนธรรมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาสืบต่อมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ลักษณะวัฒนธรรมที่ปรากฏสามารถจำแนกได้ 5 หมวด คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ สถาปัตยกรรมเฉพาะสถาปัตยกรรมครอบครัว ศิลปะและการเล่น จิตใจหรือความเชื่อดีและประเพณี และวัฒนธรรมทางการใช้ภาษา และปรากฏว่ากัณฑ์ชูชกส่วนนวนิถีสั่งขกระจายมีวัฒนธรรมไทยสอดแทรกอยู่มากกว่ากัณฑ์อื่น

ก. วัฒนธรรมทางวัตถุ เครื่องอุปโภค บริโภค เครื่องของกิน เห็นได้ชัดในกัณฑ์ชูชกว่าขนมที่กล่าวถึงนั้นเป็นขนมที่คนไทยทำอยู่โดยปกติ

เครื่องอุปโภค แยกเป็นที่อยู่อาศัยของชาวบ้านชนบทไทย เป็นเรือนไม้ไผ่ฝาซีกตะไค้ แกะสภาพบ้านของชูชก ส่วนบ้านขุนนางจะปลูกทวายนไม้

การแต่งกายและอาวุธที่กล่าวถึงในรายยาวเรื่องนี้ ล้วนมีลักษณะเดียวกับที่กล่าวถึงในวรรณคดีไทย การห่มสไบเฉียงของผู้หญิงก็เช่นเดียวกันกับการฉลองพระองค์ของพระนางมัทรีและอมิตตคา

ข. สถาปัตยกรรม ได้เลือกวิเคราะห์เฉพาะสถาปัตยกรรมครอบครัว ได้พบว่าทั้งชาวอินเดียและชาวไทยนิยมแต่งงานเมื่ออายุอยู่ในวัยรุ่น ตรงกับที่กล่าวในพระไตรปิฎก อรรถกถา ตลอดจนรายยาวฉบับนี้

การเลือกคู่ครองต้องได้รับความเห็นชอบจากผู้ใหญ่ ขึ้นชื่อไปคือการสู่ขอหมั้นหมายเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย ดังจะพบได้ในกัณฑ์ชูชก แต่ไม่ปรากฏข้อความตอนนี้ในพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา

จำนวนคู่สมรสระกัณฑ์ศรีวิชัยมีบางส่วนที่มีแบบแผนคล้ายกับกัณฑ์วิชัยไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ คือ มีพระแม่เหลืหนึ่งหรือมากกว่า และอาจมีพระชายาหรือ

พระสนมอีกก็ได้ เช่น คำกล่าวขอพรของพระเวสสันดรจากท้าวสีกะ ส่วนราษฎรที่ยากจน
มักมีภรรยาเดียวสามีเดียวเหมือนคุณของชูชก

ลักษณะครอบครัวในสังคมไทย เหมือนลักษณะครอบครัวที่ปรากฏในรายยาว 3
ประเภท คือ ครอบครัวเดี่ยว เช่น ครอบครัวของชูชกและพราหมณ์สามภรรยา เป็นคน
ครอบครัวขยาย เช่น ครอบครัวของพระเจ้าสุทนต์และครอบครัวที่มีสามีหนึ่งภรรยามากกว่า
หนึ่ง เช่น ครอบครัวของพระเวสสันดร ย่อมแสดงให้เห็นอย่างหนึ่งว่าลักษณะครอบครัวใน
เรื่องเวสสันดรชาดก เป็นลักษณะครอบครัวแบบชาวอินเดียน แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ผิดไปจาก
สังคมไทยด้วย

ภายในครอบครัวย่อมมีประเพณีที่ต้องปฏิบัติต่อกัน ตามแต่สังคมจะกำหนด การปฏิบัติ
หน้าที่ต่อกันที่ปรากฏในเรื่องเวสสันดรชาดก เป็นแบบแผนที่ปรากฏในสังคมไทย 6 ประการ
คือ

1. หน้าที่เกี่ยวกับเด็กและผู้ใหญ่ คือ เด็กจะเคารพเชื่อฟังและช่วยเหลือการ
งานผู้ใหญ่ตามสมควร
2. เรื่องระหว่างเพศ การปฏิบัติกันเป็นคาบสของพระเวสสันดร มีลักษณะเกี่ยวกับ
พุทธวินัยบัญญัติที่ไม่ให้เกี่ยวข้องกับสตรีเพศ ไม่ว่าจะกระทำในลักษณะลับหูหรือลับตา
3. การนับเครือญาติ ตามประเพณีไทยนับเครือญาติทั้งสองฝ่าย การนับเครือ
ญาติในเรื่องนี้แสดงเพียงฝ่ายเดียวคือฝ่ายสามี เมื่อคู่สมรสไปอยู่บ้านฝ่ายชาย บิคารมารดา
ของฝ่ายชายจะยอมรับนับถือ "ลูกสะใภ้" เสมอกับบุตรชายของตน เช่นความสัมพันธ์ของ
พระนางมัทรี พระเจ้าสุทนต์กับพระนางมัทรี ตลอดจนสองกุมารถือว่าเป็นเครือญาติเดียวกัน
4. การทำมาหากิน อาชีพที่ปรากฏในเรื่องนี้อย่างชัดเจนมี 2 ประเภทคือ การ
กสิกรรมและชูชกผู้ประกอบอาชีพขอทาน อาชีพทั้ง 2 ชนิดนี้ไม่ใช่ของแปลกในสังคมไทย
อาชีพกสิกรรมเป็นอาชีพหลักของคนไทย เช่นเดียวกับสังคมอินเดีย วิฤตการณ์แผ่นดินไหว ชาว
ยากหมากแพง เคยเกิดขึ้นแล้วในสังคมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย

5. ภูมิคำเนา กุสุมรสทั้งภูมิคำเนาในบ้านฝ่ายชายอันเป็นธรรมเนียมของชาวอินเดียนและคนไทยก็ถือปฏิบัติอยู่ส่วนหนึ่ง เช่นเดียวกัน ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการตั้งบ้านเรือนของราษฎรตามริมน้ำ เช่นหมู่บ้านทนต์วิญญะ กุคหลายหมู่บ้านโคกหมู่บ้านหนึ่งที่ตั้งอยู่ริมน้ำ ในสังคมไทยคาว

6. อำนาจหน้าที่ของสามีและภรรยา ประเพณีไทยกับอินเดียนถือปฏิบัติเช่นเดียวกัน คือสามีมีอำนาจในหัวภรรยา สามารถคว่าหรืออำนาจภรรยาไปขายได้ ทางฝ่ายภรรยาจะไม่ได้เลี้ยงถือเป็นกริยาไม่งาม และจะได้แต่ขยันหมั่นเพียรทำงานในบ้านปรนนิบัติสามี

ค. ศิลปะและการเล่น การพักผ่อนหย่อนใจของคนไทยซึ่งปรากฏในเรื่องคดียานเทศกาลสงกรานต์ซึ่งปรากฏในคำประชันประชันของอมิตตคา และจะไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรืออรรถกถา ในข้อนี้เชื่อว่าเป็นงานสนุกสนานของไทยโดยแท้ ศิลปะการต่อสู้เป็นการเล่นอย่างหนึ่งของไทยปรากฏในรายยาวตอนชุกกกล่าวถึงชาวบ้าน ส่วนเด็ก ๆ จะเพลิดเพลินกับการเล่นดินปืน

ง. จิตใจ สิ่งที่จิตใจคนไทยยึดมั่นซึ่งปรากฏในเรื่องแบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ความเชื่อถือโชคลาง เช่นเกี่ยวกับความฝัน ฤกษ์ยาม สิ่งเหล่านี้คนไทยได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ และอีกประเภทหนึ่งคือความเชื่อเรื่องผีสร้าง ซึ่งเป็นความเชื่อถือดั้งเดิมของคนไทย นอกจากนี้ ยังมีทำเนียมประเพณีบางประการที่ไทยถือปฏิบัติปรากฏอยู่บางตอนของเรื่องคาว เช่น การเชิญพระขวัญ ซึ่งไม่ปรากฏในอรรถกถาหรือพระไตรปิฎก การต้อนรับแขก และการถือข้าเจ้าบวมนาย ปรากฏทุกฉบับ แต่มิได้หมายความว่าประเพณีเหล่านี้มีอิทธิพลไปปรากฏในเรื่อง แต่แสดงว่าในสังคมของอินดูและไทยถือปฏิบัติสิ่งเหล่านี้เช่นเดียวกัน

จ. ภาษา การพรรณนาความมีหลายแบบที่เหมือนวรรณคดีไทยเรื่องอื่น ได้แก่ วิธีอุปมา อุปมา กับสิ่งต่าง ๆ ตามความเหมาะสม เช่น พืช สัตว์ ฯลฯ มีการเลียนแบบอุปมาทำนองเดียวกับวรรณคดีอินดู โดยเฉพาะอย่างยิ่งการชมความงามสตรี มีการพรรณนาธรรมชาติให้เพลิดเพลิน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นทำเนียมแห่งวรรณคดี ทั้ง

๒ ประการนี้กล่าวถึงตลอดมาตั้งแต่พระไตรปิฎก ส่วนที่เพิ่มขึ้นในรายยาว คือสุภาษิตไทย บางบทซึ่งได้จากสุภาษิตพระร่วงและภาษาอีกชนิดหนึ่งซึ่งต้องใช้ให้ถูกต้องตามทำเนียบนิยมของไทย คือ ราชศัพท์ ทำให้มีบรรยายศาสตร์คล้ายราชสำนักไทย

วัฒนธรรมไทยหลายประการได้ปรากฏในเรื่องรายยาวมหาเวสสันดรชาดก ในทางกลับกัน ความศรัทธาต่อเรื่องนี้ก็มีอิทธิพลของงานศิลปกรรมบางสาขาของไทยด้วย คือ จิตรกรรม ไม้แกะ การเขียนภาพเกี่ยวกับเรื่องนี้ตามผนังโบสถ์ ประติมากรรม ไม้แกะการปั้นรูป หล่อรูป สลักรูป ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะไม่เหลือรูปปั้นเหล่านั้นไว้ให้ชม แต่มีหลักฐานที่แสดงว่าคนไทยเคยปั้นรูปพระเวสสันดรและสองกุมารมาแล้ว และคานวรรณกรรม ซึ่งมีผู้แต่งกันขึ้นอีกหลายแบบหลายสำนวน ทั้งแต่งกันตามท้องถิ่นเฉพาะของตนด้วย

ความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรมหลายประการระหว่างสังคมอินเดียกับสังคมไทยสมัยโบราณ กับลักษณะเฉพาะของวัฒนธรรมไทยบางประการที่ปรากฏในเรื่องรายยาวมหาเวสสันดรชาดกนี้ ทำให้คนไทยเห็นว่าเรื่องนี้เป็นวรรณคดีไทย ไม่มีวัฒนธรรมส่วนใดแปลกใหม่สำหรับคนไทย รายยาวมหาเวสสันดรชาดกเปรียบเสมือนคนที่มีเชื้อชาติแขก แต่โอนสัญชาติเป็นไทยมานานแล้ว จึงสามารถปฏิบัติตนเป็นคนไทยได้อย่างแนบเนียน

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อเสนอแนะ

1. วิทยาลัยพณิชยการวิจิตรแห่งวัฒนธรรมไทย 5 หมวด เป็นสำคัญ แต่เฉพาะหมวดที่ควบคุมสถาบันสังคมนั้นได้กล่าวถึงเฉพาะสถาบันทางครอบครัว เพราะเห็นว่าตัวละครเหล่านั้นดำเนินชีวิตไปตามลักษณะระบบครอบครัวในสังคมเป็นส่วนใหญ่ แท้จริงยังมีสถาบันทางสังคมชนิดอื่นอีก จึงอาจวิเคราะห์เรื่องราวขยายมหาเวสสันดรชาดกในแง่สถาบันการปกครอง สถาบันเศรษฐกิจบ้างก็ได้
2. ในท้องถิ่นแต่ละภาคมีผู้แต่งมหาชาติมากมาย อาจนำฉบับที่มีชื่อเสียงของแต่ละภาคมาเปรียบเทียบว่า ฉบับใดแสดงให้เห็นวัฒนธรรมแห่งท้องถิ่นของตนมากน้อยเพียงใด คำพรรณนาบางตอนละเอียดพิสดารกว่ากันเพียงใด หรืออาจเปรียบเทียบเฉพาะกัณฑ์ของแต่ละฉบับตามความเหมาะสม
3. เรื่องมหาเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ ได้ชื่อว่าแต่งได้อย่างประณีตไพเราะ ถ้าให้หลักอสังการศาสตร์ของบาลีและสันสกฤตวิจารณ์การใช้ภาษาในเรื่อง อาจพบว่าการใช้ภาษาตอนใดมีเหตุมีผล เหมาะสมดี หรือมีหลักมีเกณฑ์เพียงใด จะสามารถยกย่องเรื่องนี้ให้ทัดเทียมกับวรรณคดีชั้นสูง (Classic) ของสันสกฤตได้หรือไม่
4. ใช้หลักจิตวิทยาวิเคราะห์บุคลิกภาพและจิตใจของตัวละครอย่างลึกซึ้ง
5. เรื่องเวสสันดรชาดกเป็นเรื่องแพร่หลายในประเทศต่าง ๆ ที่นับถือพุทธศาสนา เช่น พม่า ธิเบต ญี่ปุ่น จีน ลาว เขมร ถ้าสามารถรวบรวมมหาชาติของแต่ละชาติเหล่านี้ได้ ก็อาจนำมาเปรียบเทียบความแตกต่างในด้านอิทธิพลของวัฒนธรรมของแต่ละชาติที่สอดแทรกอยู่ในเรื่อง และอาจได้พบความแตกต่างของเนื้อเรื่องทางลัทธิศรัทธาอันเกี่ยวพันกับมหากาพย์
6. ลักษณะวัฒนธรรมที่กล่าวถึงในวิทยาลัยพณิชยการวิจิตรในสังคมไทยก็จริงอยู่ แต่วัฒนธรรมเหล่านั้นไทยอาจได้รับมาจากอินเดียหรือชาติอื่นบ้างก็ได้ จึงอาจวิเคราะห์ที่มาของวัฒนธรรมดังกล่าวนี้ว่า ไทยรับวัฒนธรรมแบบใดมาจากชาติอื่นบ้าง